

ПОКУШАЈИ ТЕОРИЈСКОГ ОДРЕЂЕЊА ПОЈМА ЕНЕРГЕТСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ КАО ЧИНИОЦА ДЕТЕРМИНАЦИЈЕ МЕЂУНАРОДНОГ ПОЛИТИЧКО- БЕЗБЕДНОСНОГ СИСТЕМА

Слађан Милосављевић и Душко Томић***

Алфа универзитет у Београду, Факултет за инжењерски менаџмент
*Горан Ј. Мандић****

Универзитет у Београду, Факултет безбедности

Почетком XXI века један од приоритета глобалне политике постало је питање остваривања енергетске безбедности, као суштински важног елемената система глобалне безбедности, што је условило њену актуелизацију и пораст значаја у међународним односима. Поседовање резерви енергената омогућава државама низ компаративних предности у савременој међународној политици и обезбеђује им место међу водећим центрима моћи на планетарном нивоу. Ова чињеница енергетској безбедности даје посебну димензију, јер енергетски ресурси представљају значајну полуку којом државе пројектују своју моћ и утицај. Корелација између енергетских ресурса и јачања позиција и улога држава у међународној политици је неспорна и лако доказива.

У раду су анализирани и делом објашњени различити покушаји теоријског дефинисања појма енергетске безбедности у контексту пораста њеног значаја у међународним односима и утицаја на јачање пројектованих позиција држава као субјеката међународног поретка. Номинално дефинисање појма „енергетска безбедност” отежано је чињеницом да не постоји универзално прихватљива дефиниција појма „безбедност”, као и да егзистирају различити теоријски приступи у његовом дефинисању. У научно-стручној литератури преовладава схватање да су садржај и обим појма безбедност данас суштински проширени услед сталног ширења граница њеног проблемског поља. Основне одлике највећег броја тих дефиниција су нееквивалентност – несразмерност и неадекватност. Наиме, или су преуске и не обухватају све садржаје и битне чиниоце безбедности, или су прешироке, па се појам губи у ширини појава. Стога је у концептуалном смислу овај

* Др Слађан Милосављевић је доцент на Факултету за инжењерски менаџмент у Београду.

** Др Душко Томић је ванредни професор на Факултету за инжењерски менаџмент у Београду.

*** Др Горан Ј. Мандић је доцент на Факултету безбедности у Београду.

појам толико споран да није ни приближно могуће постићи сагласност око његовог значења. При покушају дефинисања синтагме „енергетска безбедност” примећују су тенденције као и при одређивању значења појма „безбедност”. Наиме, постоји пролиферација различитих теоријских приступа, као и разлике у дефинисању ове синтагме које су у знатној мери детерминисане, поред осталог, и статусом који поједине државе имају у глобалном енергетском систему.

Кључне речи: *глобална безбедност, енергетска безбедност, међународни односи, енергетска дипломатија*

Уводна разматрања

Приликом покушаја дефинисања појма енергетске безбедности неопходан је мултидисциплинаран приступ и коришћење знања већег броја наука и научних дисциплина (политичких, безбедоносних, економских, социолошких, историјских, правних, итд.). Уважавајући практичну и едукативну потребу познавања дефиниција основних појмова,¹ кључних у истраживању појава и процеса у глобалном енергетском систему, неопходно је номинално дефинисати појам енергетске безбедности (односно прецизно одредити појмовно-категоријални апарат, као и граничне и сродне термине и синтагме), извршити анализу сазнања о тим појмовима у теоријској, научно-стручној литератури и лексикографско-енциклопедијским изворима, а затим утврдити и описати њихову корелацију и практичну рефлексију.

Дефинисање синтагме „енергетска безбедност” отежано је чињеницом да не постоји универзално прихватљива дефиниција самог појма „безбедност”, као и да егзистирају различити теоријски приступи у дефинисању садржаја и обима тог појма. У научно-стручној литератури преовладава схватање да је значење термина „безбедност” вишезначно и да се данас користи за означавање много ширег појма од изворног значења, односно да су садржај и обим појма „безбедност” суштински проширени у односу на традиционално поимање у војном контексту и поистовећени са оружаним облицима угрожавања. При том, нужно је разликовати теоријски и примењени (практични) аспект појма „безбедност” и његовог означавања различитим терминима у савременом свету. Управо због правилног разумевања значења термина „енергетска безбедност”, као и одређених сродних и граничних појмова, потребно је презентовати и ставове једног броја аутора и њихове дефиниције појмова које користе у теоријским радовима, као и дефиниције у стратегијско-доктринарним документима. При покушају дефинисања синтагме „енергетска безбедност”, односно њене семантичке анализе, потребно је претходно одредити предметно-језично значење појма „безбедност”, од којег је ова синтагма и сачињена.

¹ Најопштије речено, појам је замисао једног предмета или врсте предмета или одредби предмета. (...) Образовати појам о једном предмету значи, заправо, схватити његове суштинске одредбе, јер он и јесте целовита замисао одређеног предмета помоћу замишљања његових битних одлика ... (Милосављевић, С., Радосављевић, И., Основи методологије политичких наука, Службени гласник, Београд 2000, стр.142-44).

Покушаји дефинисања појма безбедности

Захваљујући низу историјских околности у данашње време реч *безбедност* постала је један од најфреквентнијих и најексплоатисанијих термина. У колоквијалном разумевању термин *безбедност* схвата се као жељено стање непостојања угрожавања, стање које се карактерише одсуством опасности и страха, као стање достигнуте стабилности и сигурности и императив њиховог остваривања. Феномен безбедности се појављује у мноштву облика (форми) и контекста, што проузрокује његове различите облике и садржаје. Етимолошки, израз „безбедност” потиче од латинске речи „*securitas – atis*”, што значи одсуство опасности, сигурност, безбедност, извесност, самопоуздање, неустрашивост, заштићеност („*securus*” – лат. - сигуран, безбедан, поуздан, неустрашив, уверен, сталан, чврст, одан, истинит, итд.).² У српском и црногорском језику користи се израз *безбедност*, изведен из речи безбедно (која означава одсуство опасности – безопасност, заштићеност, слободу од страха, претњи и физичког насиља, и сл.), у хрватском и босанско-херцеговачком језику у употреби је израз *сигурност*, у руском језику термин „*безопасность*”, у немачком „*Sicherheit*”, у италијанском „*sicurezza*” (од речи „*sicuramente*” – што значи „сигурно”), док се у француском језику користе термини „*securite*” и „*surete*”. У енглеском језику користе се два термина „*security*” и „*safety*”. Првим изразом означава се национална безбедност „*national security*” – изведен од речи „*secure*” – сигуран, осигурати, и примарно се односи на заштиту државних националних интереса, а термин „*safety*” означава активности чији је циљ анулирање безбедоносних ризика, односно спречавање непожељне безбедносне ситуације.

Иако у науци не постоји сагласност у погледу јединственог приступа феномену безбедности, а још мање у погледу постојања једнозначне и општеприхваћене дефиниције појма безбедност, што је условљено комплексношћу садржаја и карактеристика самог појма, у научно-стручној јавности постоји сагласност да термин „безбедност” данас има вишеструко значење, односно користи се за означавање много ширег појма од његовог традиционалног значења, које се везивало, пре свега, за опстанак државе и заштиту њеног суверенитета, примарно од екстерних, ратних претњи и угрожавања.³ Иако се у најопштијем смислу под овим термином подразумева жељено стање система које се постиже елиминисањем интерних и екстерних претњи, безбедност укључује и моралне, идеолошке и друге елементе, што додатно отежава њено прецизно дефинисање.

Међутим, упркос непостојању општеприхваћене дефиниције појма безбедности, постоји сагласност да је реч о друштвено конструисаном концепту,⁴ који своје специфично значење добија само у оквиру одређеног социјално-историјског контекста,

² Стајић, Љ., *Основи система безбедности, са основама истраживања безбедносних појава*, Правни факултет, Нови Сад, 2008, стр. 21-3.

³ Безбедност је појам са вишеструким значењем и данас се користи за означавање далеко ширег појма од свог изворног значења... (Ковач, М., *Стратегијска и доктринарна документа националне безбедности. Теоријске основе*, Свет књиге, Београд, 2003, стр. 69).

⁴ Видети шире: В. Buzan, „Societal Security and European Security”, Ole Waever, Barry Buzan, Morten Kelstrup and Pierre Lemaitre (ed.), *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, Pinter Publishers Ltd, London, 1993.

односно безбедност се не може одвојити од општег контекста у којем егзистирају и функционишу држава и друштво. Може се закључити да је контекстуалност једна од суштинских одлика појма безбедности. То значи да безбедност, као и свака појава, мора бити смештена у одговарајући социјално-историјски контекст, зато што свака правилност и закономерност делује само у одређеним, просторно и временски омеђеним условима. Свака промена тих услова условљава и нестанак дотадашњих правилности. Пренебрегавање ове чињенице ствара услове за појаву теоријских и концептуалних проблема везаних за појмовно одређивање безбедности.⁵ Другим речима, безбедност је посебно одређена специфичним контекстима, што онемогућава елаборирање јединственог стандарда у смислу индикатора, јер се релевантне варијабле у великој мери разликују и просторно и у разним временским интервалима. Дакле, она је вишедимензионална и контекстуализована и представља производ околности које у одређеној временској инстанци делују у међународном систему и у различитим државама.

У ранијем периоду безбедност је била ексклузивитет државе, али су глобалне политичке и историјско-цивилизацијске промене у међународним односима у последњој деценији прошлог века условили корениту измену теорије и праксе безбедности, пре свега начела и концепта националне и међународне безбедности. Данас безбедност, као вишеслојан феномен који обухвата све сфере државног и друштвеног бивствовања, не представља само стање неког субјекта у контексту одсуства угрожавања и страха (конфликата, претњи, физичког насиља), већ инструменталну, засебну, недељиву вредност, као начин да се нешто оствари и достигне. Поред државно-политичке и војне сфере, она садржи и социјалне, економске, културне, моралне, идеолошке и друге елементе.⁶ Са тог аспекта безбедност је недељива (интегрална) и представља основни атрибут сваке државе.

У савременим условима безбедност је предмет теоријских преокупација великог броја аутора и теоретичара свих профила и усмерења, што за последицу има разматрање и сазнавање феномена безбедности у знатно ширим оквирима и појаву различитих теоријских приступа. Присутне једностраности (монокаузалности) и неслагања у објашњавању појма безбедности, која се могу уочити, не треба да изненађују, јер безбедност представља друштвени феномен, до те мере комплексан да га не може објаснити било која посебна научна дисциплина. Тек сагледавањем резултата до којих се дошло у различитим научним областима (почевши од социологије, психологије, политичких наука, преко међународних односа, геополитике, правних наука, до економије, војних и др. научних дисциплина) може се уочити спектар, који обухвата готово све области у којима егзистира феномен безбедности и које су зато од значаја за његово истраживање.⁷ Само мултидисциплинарна истраживања феномена безбедности могу пружити одређена сазнања која би се по

⁵ Милосављевић, С., *Енергетски и војни аспект стратегије безбедности Руске Федерације у контексту савременог међународног поретка и односа према Републици Србији*, Факултет безбедности Универзитета у Београду, Београд, 2013, стр. 34.

⁶ *Исто*, стр. 34-6.

⁷ Милосављевић, С., „Енергетска безбедност и њена актуелизација у савременој међународној политици”, (ур.) З. Драгишић, и др., *Садржаји безбедносних изазова Србије на почетку XXI века*, Иновациони центар Факултета безбедности, Београд, 2014, стр. 100.

својој комплексности приближила структури те појаве, њеном вишедимензионалном карактеру, бројним појавним облицима, сложености услова и узрока њеног настанка, као и комплексним последицама (мултидимензионалност и комплексност – као битне карактеристике појма безбедности). Све то детерминише, усложњава и отежава научно проучавање појма безбедности.

У теоријским радовима и научно-стручној литератури постоји велики број покушаја дефинисања појма безбедности. Сумарни приказ тих дефиниција, њихова анализа и компарација, потврђују изнети став о постојању значајних разлика у њеном дефинисању. Поједини аутори, апострофирајући управо чињеницу да се у савременим условима „граница проблемског поља безбедности непрестано проширује”, наводе да појам безбедности то проширење недвосмислено прати, при чему су дефиниције безбедности неадекватне.⁸ Сличног мишљења је и Дејвид Болдвин (David Baldwin), који сматра да је, у концептуалном смислу, појам безбедности толико споран да није ни приближно могуће постићи сагласност око његовог значења.⁹ Бари Бузан (Berry Zuzan) дефинише безбедност као „способност државе и друштва да очувају своју независност и интегритет”, наглашавајући при том да је сам појам безбедности недовољно истражен и преширок, а садржај безбедности амбивалентан и веома споран.¹⁰ На сличном становишту је и Џозеф Нај (Joseph Nye), који сматра да је безбедност детерминисана, с једне стране перцепцијом претњи и угрожавања којима су изложене вредности и добра која се штите, а са друге стварном способношћу да се они заштите и очувају.¹¹ Док поједини аутори дефинишу безбедност као стање заштићености државе од свих облика угрожавања,¹² Арнолд Волферс дефинише наведени појам као „одсуство претње усвојеним вредностима, односно као одсуство страха да ће те вредности бити угрожене”.¹³ На основу презентованих ставова неспорних ауторитета у теоријској и научноистраживачкој мисли може се закључити да постоји сагласност да је проблем једнозначног дефинисања појма безбедности свеприсутан, као и да је оквир безбедности дискутабилан због његове ширине и вишесмислености.

Како се уочава, пролиферација безбедносних теорија и концепата није имала за последицу конституисање једног поузданог, опште прихватљивог модела у тумачењу феномена безбедности; напротив. Амплитуде теоријских промишљања крећу се од традиционалног, реалполитичког схватања концепта безбедности и тзв. др-

⁸ Наведена аргументација има за последицу да су „дефиниције појма безбедности или преуске за обухватање свих његових садржаја и/или аспеката сагледавања, или су прешироке, тако да се појам безбедности губи у ширини појава... (Симић, Д., *Наука о безбедности – савремени приступи безбедности*, Службени лист СРЈ, Факултет политичких наука, Београд, 2002, стр. 58-9).

⁹ D. Baldwin, „The Concept of Security”, *Review of International Studies*, Vol.23, No.1, 1997, p. 3-26.

¹⁰ Видети шире: B. Zuzan, *People, State and Fear*, Pearson Longman, London, 1991.

¹¹ „Безбедност је као кисеоник, лако ју је узимати здраво за готово док не почне да вам недостаје, а тада не можете да размишљате ни о чему другом.”... (Нај, Џ, *Како разумети међународне сукобе*, Стубови културе, Београд, 2006, оп. цит. стр. 250-51).

¹² Видети шире: Милетић, С, *Полицијско право*, Полицијска академија, Београд, 1997.

¹³ Наведено према: Јевтић, З, Стојановић, С, „Различити третмани безбедности”, у: В. Цветковић (прир.), *Ризик, моћ, заштита: увођење у науку безбедности*, Службени гласник - Факултет безбедности, Београд, 2010, стр. 628.

жавно-центричног модела у тумачењу наведеног појма, до широког спектра либералнијих приступа који ревидирају традиционално одређење безбедности.¹⁴ Процес глобализације односа у постхладноратовском периоду, заједничко деловање и сарадња у свим сферама и на свим нивоима, условили су измештање фокуса са традиционалистичког поимања безбедности на читаву лепезу нових концепата и модела безбедности (социјетална, индивидуална, хуманистичка, итд.). С друге стране, традиционални концепт неће бити у потпуности потиснут транснационалном перцепцијом безбедности у XXI веку, јер државе и даље остају најважнији субјекти међународних односа, упркос чињеници да своју безбедност све више пројектују и третирају интегрално, остварујући је у оквиру регионалних и глобалних интереса и вредности.¹⁵ На основу изнетих чињеница намеће се закључак да је савремено схватање безбедности свеобухватно проширено, и по обиму и по садржају, са државе, њених националних интереса и војне моћи на све сфере државног и друштвеног живота, укључујући и моралне, идеолошке и друге аспекте, што додатно отежава прецизно дефинисање наведеног појма. Презентована семантичка анализа и појединачно разматрање појма „безбедност” представља прву фазу у покушају номиналног дефинисања појма који је означен синтагмом „енергетска безбедност”. Као и приликом разматрања појма „безбедност”, нужно је представити сумарни приказ покушаја дефинисања синтагме „енергетска безбедност” релевантних домаћих и страних аутора и теоретичара који се баве овом проблематиком.

Дефинисање појма енергетске безбедности

У научној и стручној литератури не постоји јединствена, општеприхваћена дефиниција *енергетске безбедности* због непостојања општеприхватљиве дефиниције самог појма безбедности. Када је у питању енергетска безбедност, аутори се углавном слажу да је реч о веома комплексном, контекстуализованом, међузависном и вишедимензионалном феномену, који се може дефинисати само кроз један свеобухватан и мултидисциплинарни приступ. При том, теоретичари који се баве овом проблематиком јединствени су у оцени да се мора превазићи проблем прешироког одређења концепта *енергетске безбедности* и да се појам мора што више сузити, како би био прихватљив и смислен. Другим речима, дефинисање појма енергетске безбедности мора одговарати његовом специфичном одређењу у контексту идентификовања релевантних, поузданих и мерљивих индикатора стања безбедности у енергетској сфери на националном, регионалном и глобалном нивоу.¹⁶ Постоји већи број дефиниција енергетске безбедности домаћих и страних аутора, при чему се могу уочити

¹⁴ Милосављевић, С., *Русија и „мир”. Стратегија безбедности Руске Федерације: геополитички, енергетски и војни аспект*, Академска мисао – Иновациони центар Факултета безбедности Универзитета у Београду, Београд, 2014, стр. 35-6.

¹⁵ Државе своју безбедност више не могу остваривати искључиво у оквирима националних интереса и уско схваћеног концепта националне безбедности ... (Видети: Аврамов, С., „Безбедност у XXI веку”, *Зборник радова СИМВОН*, Београд, 2001, стр. 423-42).

¹⁶ Милосављевић, С., *Русија и „мир”. Стратегија безбедности Руске Федерације: геополитички, енергетски и војни аспект*, ..., стр. 291.

велике и значајне разлике и неслагања у дефинисању ове појаве, које су, пре свега, последица једностраног приступа феномену енергетске безбедности, углавном са аспекта фаворизовања метода истраживања оних научних дисциплина којима се поједини аутори примарно баве. Стога су дефиниције појма који је означен синтагмом „енергетска безбедност” или преуске, јер садржински не обухватају све сегменте овог феномена, или су пак аспекти сагледавања и обухвата прешироки, тако да се губи прецизност и смисленост самог појма. Као илустрација оваквог става биће сумарно презентоване неке од дефиниција које се могу пронаћи у научно-стручној литератури и стратегијско-доктринарним документима појединих држава.

Према дефиницији „Светског енергетског савета”, под енергетском безбедношћу подразумева се „стање доступности енергије у количини и квалитету, неопходним постојећим економским условима”.¹⁷ Међународна агенција за енергију („IEA”), дефинише енергетску безбедност са становишта циљева субјеката енергетског тржишта, односно њиховог статуса у увозно-извозном процесу. Тако се, по овој дефиницији, енергетска безбедност, са аспекта земаља увозница, схвата као континуиран и неометан приступ довољним количинама енергије, по прихватљивој цени и уз поштовање еколошких стандарда. Са становишта држава снабдевача (извозница), она представља могућност неометане испоруке, односно дотока енергената до купаца и континуиран прилив финансијских средстава од продаје енергената, док за транзитне земље енергетска безбедност представља могућност неометане и континуиране наплате транзитних трошкова уз стабилну снабдевеност домаћег тржишта.¹⁸ Слично томе, појам енергетске безбедности одређује и руски аутор Н. Кавешников, који сматра да „енергетска безбедност”, са становишта увозника енергената, представља стање заштићености од прекида и сметњи у снабдевању и неоснованог повећања цена. Са аспекта снабдевача она подразумева остваривање несметане производње, гарантованог обима извоза и стабилност цена.¹⁹ С обзиром на чињеницу да енергетска безбедност представља општи интерес и циљ свих субјеката енергетског тржишта (држава произвођача, транзитера и купаца енергената), на основу овако концепираних одређења енергетске безбедности намеће се закључак да је нужна интеграција и остваривање баланса интереса свих субјеката, ради дугорочног обезбеђивања стабилног стања енергетске безбедности. И домаћи аутор Милан Симурдић дефинише енергетску безбедност са аспекта увозника/извозника енергената,²⁰ наводећи да за потрошача она означава „поуздано и по прихватљивим ценама, снабдевање енергентима, док за произвођача значи стабилну и предвидљиву тражњу и цене које оправдавају по правилу велике износе који се улажу у истраживање, производњу и транспорт енергије.”

¹⁷ „Приоритети енергетической политики: от энергетической безопасности - к энергетической дипломатии”, *Энергетическая политика России на рубеже веков*, в 2 т. Т. 2, Папирус ПРО, Москва, 2001, с. 23.

¹⁸ Видети шире: Међународна агенција за енергију „IEA” (http://www.iea.org/subjectqueries/keyresult.aspx?KEYWORD_ID=4103.html, приступљено 15.09.2012).

¹⁹ Видети: Кавешников, Н., „Роль энергодиалога РФ–ЕС в обеспечении энергетической безопасности «Большой Европы»”, 2009. (<http://www.alleuropa.ru/rolj-energodiologa-rossiya-es-v-obespechenii-energeticheskoy-bezopasnosti-boljshoy-evropi>, приступљено 25.09.2011).

²⁰ Симурдић, М., „Руска енергетска политика и Балкан”, у: Петровић Жарко (прир.), *Односи Русије и Србије на почетку XXI века* (зборник), „ISAC fond”, Београд, 2010, стр. 148, фус-нота број 7.

Поједини домаћи аутори дефинишу појам енергетске безбедности као „стање у коме једна нација и сви грађани и предузећа имају приступ довољним количинама енергије по разумној цени, без ризика од прекида у снабдевању у блиској будућности”,²¹ или као „доступност енергената на глобалном и националном нивоу, у довољној количини по прихватљивим ценама, стабилност испорука, као и физичка безбедност гасовода и нафтовода”.²² Клемен Грошељ одређује енергетску безбедност као „осигуравање енергетских извора, држава снабдевача и транспортних путева”, уз напомену да она представља „кључни одговор на изазов растуће зависности од увозних енергената,²³ док је Дебра Џонсон дефинише као врсту и степен ризика везан за једног снабдевача или за један извор енергената. Кристијан Клотин и Џефри Пајпер (некадашњи чланови групе за енергетску безбедност у Генералној дирекцији за спољне односе Европске комисије) сматрају да кључ енергетске безбедности представљају интеграција тржишта и солидарност.²⁴ Сергеј Јастржембски сматра да је енергетска безбедност постала кључни сегмент националне безбедности и, као таква, представља „сигурност снабдевања за потрошаче и сигурност тражње за произвођаче”,²⁵ док Константин Косачев наводи да је суштинско питање енергетске безбедности смањење страха и неизвесности у области снабдевања енергентима.²⁶

Када је реч о једном броју руских аутора, професор В. Бушуев, са московског Института за енергетску стратегију при Министарству енергетике РФ дефинише глобалну енергетску безбедност (рус.: „ГЭБ” – *Глобальная энергетическая безопасность*) као довољност и доступност енергетских ресурса, економску рентабилност и еколошку (технолошку) допустивост.²⁷ Други руски аутор др Игор Томберг, саветник при Центру за истраживање енергетике Института светске економије и међународних односа РАН и професор на Московском државном институту за међународне односе

²¹ Видети шире: Савковић, М., *Да ли је Србија енергетски безбедна?*, Безбедност Западног Балкана, бр. 4, јануар-март 2007, стр. 30-35.

²² Радоман, Ј., *Секуритизација енергије, као увод у енергетску безбедносну дилему*, Безбедност Западног Балкана, бр. 4, јануар-март 2007, стр. 36-37.

²³ Аутор под синтагмом енергетска безбедност подразумева управљање потражњом, коришћење нових енергетских ресурса, рационализацију унутрашњег тржишта енергената и контролу увозних енергената постизањем посебних односа са државама снабдевачима... (Грошељ, К., *Енергетска безбедност у партнерству Русије и ЕУ*, Безбедност Западног Балкана, бр. 6, јул-септембар 2007, стр. 7).

²⁴ Ови аутори истичу да се стиче утисак да је реакција на изазове енергетске безбедности почела средином прве деценије XXI века, након гасног спора Русије и Украјине, 2006. год... (Клотин К., Пајпер Џ., „Енергетски дијалог ЕУ-Русија”, у: Катинка Бариш (ур.), *Цевоводи, политика и моћ. Будућност енергетских односа ЕУ-Русија*, Европски покрет у Србији, Београд, 2009, стр. 25, (<http://www.google.com/#hl=sh&source=hp&biw=1272&bih=589&q=cevovodi%2C+politika+i+moc&btnG=Google+pretraga&fp=c88f18210f250b68>, приступљено 11.02.2011).

²⁵ Јастржембски, С., „Поверење, а не двоструки стандарди: Шта Русија очекује од ЕУ”, у: Катинка Бариш (ур.), *Цевоводи, политика и моћ. Будућност енергетских односа ЕУ-Русија*, ... стр. 35-39.

²⁶ Косачев, К., „Да ли имамо заједничку будућност у Енергији?”, у: Катинка Бариш (ур.), *Цевоводи, политика и моћ. Будућност енергетских односа ЕУ-Русија*, ... стр. 45-52.; У истом зборнику Вацлав Бартушка, експерт за енергетску безбедност Чешке, сматра да исто као што „не постоји бесплатан ручак, не постоји ни енергетска безбедност без спремности да се за њу плати – новцем, тешким радом и политичким капиталом”... (Бартушка, В., „Прво одговорност, потом Солидарност”, ..., стр. 57-59).

²⁷ Бушуев В. В., *Енергетика – XXI*, Институт энергетической стратегии - (Минпромэнерго РФ, Союз нефтегазопромышленников России), Москва, декабрь 2007... (<http://www.labenin.ru/docs/en-21.ppt>, 28.08.2011).

(МГИМО), сматра да је тема енергетске безбедности врло фреквентна и експлоатирана у научно-теоријској и стручној сфери и да „према томе колико се често помиње и колико интензивно се о њој дискутује задњих година, може да конкурише теми глобалне финансијске кризе”.²⁸ Б. С. Лушкин заступа тезу да „енергетска безбедност” представља „комплексан, отворен, организован и прилагодљив систем, који се састоји из различитих, међусобно повезаних и условљених подсистема”. Аутор сматра да је енергетска безбедност комплексан појам који укључује већи број аспеката: стабилност испорука енергената; формирање адекватних цена; спречавање саботажа на објектима енергетске инфраструктуре и минимализацију еколошких ризика и претњи.²⁹ Још један руски аутор, В. Ишкин, појам „енергетске безбедности” одређује као одсуство опасности или „стање заштићености становништва и државе у целини од ризика и опасности недостатака свих видова енергије и енергената, проузрокованих деловањем негативних природних, техничко-технолошких, унутарполитичких, социјално-економских и спољнополитичких фактора”.³⁰ Јевгениј Примаков заступа тезу да енергетска безбедност мора да садржи троструку гаранцију, гаранцију испорука од стране држава произвођача, гаранцију транспорта коју дају земље преко чије територије се он врши, као и гаранцију потражње од држава потрошача, уз солидарну поделу ризика и одговорности свих ових субјеката за континуирано и неометано функционисање глобалног тржишта енергената.³¹

У стратешко-доктринарним документима држава који се односе на економску, односно енергетску сферу, истиче се да је енергетска безбедност витална компонента националне безбедности, која се при том најчешће дефинише као стање заштићености државе, њених грађана, друштва и економије од свих облика опасности и претњи у енергетској сфери.³² Тако, на пример, у *Енергетској стратегији Русије до 2030. године*, усвојеној 2009. године, наводи се да остваривање енергетске безбедности подразумева „ресурсну довољност, економску доступност и еколошку и технолошку дозвољеност”.³³ Као ресурсна довољност одређује се физичка могућност неометаног снабдевања енергентима националне привреде и становништва у довољним количинама. Економска доступност подразумева прихватљивост цена, а еколошка и технолошка дозвољеност је управо могућност експлоатације, односно производње и пре-

²⁸ Видети шире: Томберг И. Р., „Энергетический фактор развития Китая”, *Энергетическая безопасность глобализующегося мира и Россия*, Москва, 2007.

²⁹ Видети шире: Лукшин, Б. С., *Военно-политические аспекты обеспечения энергетической безопасности государства*, (диссертации на соискание ученой степени кандидата политических наук), Москва, 2011.

³⁰ Ишкин В., „Энергетическая безопасность - одна из основ безопасности страны”, *„Соплест!” Мир Связи*, Январь 2007.

³¹ Примаков, Ј., *Свет без Русије? Чему води политичка кратковидост*, Службени гласник – Факултет безбедности, Београд, 2010, стр. 91.

³² Видети шире: Милосављевић, С., *Енергетски и војни аспект стратегије безбедности Руске Федерације у контексту савременог међународног поретка и односа према Републици Србији*, ..., стр. 256-61.

³³ Видети: «*Энергетическая стратегия России на период до 2030 года*», от 13 ноября 2009 г, № 1715-р, (<http://www.energystrategy.ru/projects/es-2030.htm>., 16.10.2011). У истом документу се наводи да је у ранијем периоду током примене Енергетске стратегије РФ до 2020, (из 2003. год.) енергетска безбедност била обезбеђена у пуном обиму, али да се при том нису могла избећи краткотрајна и локална нарушавања енергетске безбедности у појединим регионима, као последица системских проблема у руском енергетском сектору.

раде енергетских ресурса у оквиру постојећих еколошких и технолошких ограничења која регулишу безбедно функционисање енергетских постројења и објеката. Према одредбама наведене стратегије, основне опасности и претње енергетској безбедности Русије одређене су и условљене како спољашњим (геополитичким, макроекономским, тржишним) чиниоцима, тако и унутрашњим који се односе на стање и функционисање енергетског сектора руске државе.³⁴ При том се као стратешки циљ руске енергетске политике апострофира заштита енергетског сектора од свих облика унутрашњих и спољашњих угрожавања, као и способност да се минимизирају штете проузроковане различитим дестабилизирајућим чиниоцима.³⁵

Енергетска безбедност, аналогно општој безбедности, комплексна је, свеобухватна и недељива. На основу презентованих ставова домаћих и страних аутора и њихових покушаја дефинисања енергетске безбедности, могло би се закључити да већина аутора, са мањим или већим разликама, дефинише овај појам са становишта континуираног приступа довољним количинама енергената по прихватљивим ценама, уз минимизирање опасности и претњи у испорукама и снабдевању енергентима, као последице деловања интерних и екстерних дестабилизирајућих фактора.³⁶ Другим речима, енергетска безбедност могла би се одредити као континуираност, стабилност, поузданост у снабдевању енергентима, уз прихватљивост цена (са аспекта потрошача), као и стабилност потражње енергената и предвидљивост цена (са аспекта произвођача). Такође, сви ови аутори, мање-више имају заједничко становиште да је нужан услов остваривања и достизања енергетске безбедности, пре свега, диверзификација енергетске потражње (тржишта), као и диверзификација енергетске понуде (извора снабдевања и праваца, односно енергетско-транспортне инфраструктуре), уз јачање и пораст транспарентности и солидарности између субјеката на релацији понуда/потражња.³⁷ Највећи број руских аутора заступа тезу да енергетска безбедност представља део националне безбедности и да се нужно мора посматрати у том контексту. По њиховом мишљењу, енергетска безбедност представља стање заштићености државе и становништва од спољашњих и унутрашњих опасности и претњи, у вези са функционисањем енергетског сектора. При том, под „стањем заштићености” подразумевају задовољење, у пуном обиму, потреба за енергетским ресурсима, траженог квалитета и економски прихватљивих цена.³⁸ На основу презентованих дефиниција може се закључити да *енергетска безбедност*, као сегмент опште националне безбедности представља одсуство опасности, односно стање заштићености државе и друштва од свих облика угрожавања у енергетској сфери, што са аспекта потрошача подразумева неди-скриминисан приступ енергетском тржишту и несметано обезбеђивање довољних количина енергетских ресурса, тј. обезбеђивање континуираног и стабилног снаб-

³⁴ Видети шире: *Энергетическая стратегия России на период до 2030. године*.

³⁵ Видети: *Вопросы энергетической безопасности*, Доклад. Група Всемирног банка, ВАШ, Москва, 2005.

³⁶ Милосављевић, С., *Русија и „мир”. Стратегија безбедности Руске Федерације: геополитички, енергетски и војни аспект, ...*, стр. 291-96.

³⁷ Видети шире: Милосављевић, С., „Енергетска безбедност и њена актуелизација у савременој међународној политици”, оп. цит., стр. 101-2.

³⁸ *Энергетическая безопасность. Термины и определения*, отв. ред. член-корр. РАН Н. И. Воропай, ИАЦ Энергия, Москва, 2005, с. 60.

девања енергентима, у разним облицима и потребним количинама и по економски прихватљивим ценама, док са аспекта произвођача представља стабилност потражње, неометан доток енергената и извесност цена.

Ради разумевања значења енергетске безбедности, потребно је одредити и неке сродне и граничне појмове и синтагме који се користе у теоријским радовима и доктринарним документима, као што су, на пример, „енергетски интереси”, „енергетски циљеви”, „енергетски политика”, „енергетска стратегија”, „стратегиија диверзификације” и слично.

Енергетски интереси, као врста националних (државних) интереса, променљиве су категорије и представљају најопштија програмска одређења највиших државних органа и релевантних политичких субјеката, ради остваривања, достизања и заштите одређених вредности и потреба у енергетској сфери. Њиховом артикулацијом и дефинисањем исказују се основне претпоставке развоја енергетског сектора. Енергетски интереси засновани су на објективној перцепцији угрожавања енергетског сектора и стога их свака држава веома пажљиво дефинише, јер се они на различите начине рефлектују у међународној политици. Ради реализовања енергетских интереса утврђује се већи број различитих енергетских циљева, а њихова реализација остварује се кроз дефинисање и спровођење енергетске политике.

Енергетски циљеви односе се на заштиту енергетских интереса и представљају јасно дефинисане намере, које држава остварује спровођењем енергетске политике. За сваки посебан или појединачан енергетски интерес дефинише се већи број циљева, а за остваривање дефинисаних енергетских интереса и циљева доноси се енергетска стратегија, као стратегијско-доктринарни документ високог хијерархијског значаја у систему државних стратегија.

Синтагма *енергетска стратегија* има вишеструко значење. Она представља програмско становиште за реализовање функције државе у енергетској сфери, односно интегрални теоријско-доктринарни концепт за остваривање енергетских интереса и циљева на унутрашњем и међународном плану и њихову заштиту од свих облика угрожавања, уз координирану употребу свих расположивих потенцијала и ресурса.³⁹ Истовремено, енергетска стратегија представља и један од основних стратегијско-доктринарних докумената државе којим се програмски усмерава делатност субјеката у функцији остваривања и реализовања енергетске политике.⁴⁰ Основни садржај енергетске стратегије чине циљеви и задаци који се формулишу ради остварења пројектованих енергетских интереса. Она представља скуп исказа, у форми правила, принципа и норми који се користе у доношењу дугорочних управљачких акција у енергетском систему. Енергетска стратегија, као поуздан про-

³⁹ Енергетска стратегија настаје синтезом појединачних стратешких одређења у области енергетике и представља интегралну програмску платформу ... (Видети шире: Телегина, Е. А., *Безопасность России: Правовые, социально-экономические и научно-технические аспекты. Энергетическая безопасность*, Знание, Москва, 2001).

⁴⁰ Енергетска стратегија у практично-доктринарном смислу (као стратегијско-доктринарни документ), представља скуп научно заснованих теоријских и искуствених знања и практичних решења о битним питањима у сфери енергетике, којима се дефинишу генерализовани искази о енергетској безбедности, прецизирају енергетски интереси и циљеви, снаге, начела и начин остваривања тих циљева, итд.

грамски оквир за спровођење енергетске политике,⁴¹ мора бити заснована на реалистичној матрици, на реалном сагледавању широког спектра најзначајнијих унутрашњих и спољашњих проблема у области енергетике, на реалистичној перцепцији стања и дешавања у савременом међународном енергетском систему.

Енергетска политика представља инструмент енергетске стратегије и може се дефинисати као систем конкретних мера и активности државних органа и институција у области енергетике, ради остваривања енергетских интереса и циљева. При том, енергетска политика (као део опште државне политике којом се реализују циљеви и задаци државе у енергетској сфери у складу са националним и енергетским интересима) представља строго контекстуализовану категорију,⁴² условљену околностима конкретне геоекономске ситуације у којој функционише енергетски сектор. Енергетска политика, као и стратегија њене реализације, детерминисана је већим бројем интерних и екстерних чинилаца. Што се тиче спољашњих чинилаца, који у знатној мери утичу на дефинисање енергетске политике, један од најважнијих је недовољна диверзификованост увоза/извоза енергената,⁴³ која на најексплицитнији начин негативно утиче на енергетску безбедност држава и има директне импликације на геополитичке и геостратешке интересе. Диверзификација извоза/увоза, у смислу продора на нова перспективна тржишта, као и диверзификација увозних/извозних праваца, представљају неке од суштинских циљева енергетских политика готово свих држава.

Синтагма енергетска дипломатија представља релативно нов појам у савременој научној мисли, и односи се, пре свега, на појаву постепене супституције спољнополитичких приоритета државе из области традиционалне геополитике у област геоекономије, у делу који се тиче остваривања националне безбедности у енергетској сфери. Овај појам најчешће се дефинише као „политичка делатност која је усмерена на остваривање националних интереса у енергетској сфери (политичким, економским и другим методама) помоћу енергетских механизма – полуагија утицаја”,⁴⁴ односно као облик спољнополитичке стратегије и свеукупност дипломатских метода, усмерених, поред осталог, и на остваривање енергетске безбедности.

⁴¹ „Енергетска стратегија” је шири и општији појам од „енергетске политике”, па се поједностављено може рећи да она представља програм, а „енергетска политика” инструмент за њено реализовање.

⁴² Милов В., Селивахин И., „Проблеми енергетической политики”, *Рабочие материалы Московского Центра Карнеги*, № 4, 2005, с. 4.

⁴³ Један од кључних појмова у енергетским стратегијама држава (као увозника – потрошача, тако и извозника – произвођача енергената) постао је термин „*диверзификација*”. Реч диверзификација (лат.: *diversificare*) кованица је која потиче од латинских речи *diversus*, што значи различит и *facere* (= *facere*) – чинити. Диверзификација се у ширем смислу одређује као уношење одређених промена, чињење нечег разноврсним, док у ужем смислу може означавати проширење производних и продајних могућности. Синтагма „*стратегија диверзификације*” у наведеном контексту могла би се одредити и као систем знања, правила и принципа који се користе у доношењу дугорочних управљачких акција у функцији уношења рационалних промена у производној и извозној/увозној сфери, односно проширење производних и продајних/куповних могућности стварањем додатних алтернативних опција, а све ради развоја и заштите енергетског сектора и јачања енергетске безбедности... (Милосављевић, С., „Руска диверзификациона стратегија у нафтно-гасном сектору и њене импликације на европске и балканске просторе”, *Годишњак факултета Безбедности 2014*, Факултет Безбедности, Београд, 2014, стр. 66).

⁴⁴ Видети шире: Жизнин, С. З., „Российская энергетическая дипломатия и международная энергетическая безопасность (геополитика и экономика)”, под. ред., С. З. Жизнина, *Вестник Российского государственного университета им. И. Канта*, № 1, 2010; Боровский, Ю., „США в современной энергетической дипломатии”, *Лидерство и конкуренция в мировой системе: Россия и США*, Отв. ред. А. Д. Богатурова, Т. А. Шаклеина, КРАСАНД, Москва, 2010, с. 127-36.

Пораст улоге и значаја енергетске безбедности као чиниоца детерминације међународног политичко-безбедносног система

Смањење обима светских резерви нафте и гаса у перспективи, као последица глобалног развоја и раста потрошње и потражње енергената, условили су јачање борбе за приступ енергетским ресурсима и маршрутама њиховог транспорта на светска тржишта. Сходно томе, проблематика енергетске безбедности добила је глобални значај и постала једна од доминантних тема светске политике и економије, што је условило повећање улоге и значаја енергетског чиниоца у међународним односима. Процес глобализације светске економије довео је до јачања конкуренције у практично свим сегментима и на свим тржиштима, па и на тржишту енергената. Истовремено, ситуација у глобалном енергетском систему постала је веома комплексна, јер је производња најзначајнијих примарних енергената, нафте и природног гаса, сконцентрисана у земљама у развоју, а њихова основна потрошња и потражња у развијеним државама. При том, у највећем броју случајева произвођачи, односно извозници енергената и потрошачи – увозници, раздвојени су територијално транзитних држава, што условљава повећање зависности и снабдевача и корисника енергената од транспортних ризика.⁴⁵ Један од најефикаснијих механизма за анулирање ових ризика је диверзификација енергетско-транспортне инфраструктуре, која представља важан чинилац у остваривању енергетске безбедности, не само појединих држава, већ и читавих региона. Основни постулат традиционалне геополитике енергената гласи: „Ко контролише енергетске ресурсе контролише свет”. С обзиром на тренутну ситуацију у сфери глобалне енергетике, овај постулат може бити модификован и конкретизован по формули: „Ко у будућности буде контролисао маршруте транспорта енергената, у знатној мери контролишаће свет”. У ситуацији ограничености и недостатака универзалних, општеприхваћених, међународноправних механизма за регулисање међудржавних односа у енергетској сфери, борба за контролу производње и транспорта енергената ће толико нарасти да ће вишеструко усложити и ојачати напетости и супарништво у међународној политици.⁴⁶

Почетком XXI века један од приоритета глобалне политике постало је питање остваривања енергетске безбедности, које подразумева изразу јединственог приступа

⁴⁵ Ова појава нарочито се односи на дистрибуцију природног гаса, с обзиром на чињеницу да се, за разлику од нафте, природни гас транспортује великим ценоводним системима само до оних региона до којих постоје изграђени гасоводи, док је ситуација са транспортом нафте релаксиранија с обзиром на већи број транзитних опција које објективно постоје. Стога поједини аутори често користе колоквијални израз да је нафта много „утрживија роба” од гаса... (Милосављевић, С., „Руска диверзификациона стратегија у нафтно-гасном сектору и њене импликације на европске и балканске просторе”, ..., оп. цит., стр. 70, видети: фус-ноту бр. 6).

⁴⁶ Услед лимитираности и неједнаке доступности природних ресурса, у најозбиљнијој форми егзистира проблем борбе за контролом (очувања и/или освајања) подручја богатих енергентима, као и простора преко којих пролазе главни енергетско-транзитни коридори. То је, поред постојећих, условило појаву нових не само метода деловања, него и подручја надметања (Арктик). Неспорно је да ће у вези с овим проблемима у будућности доћи до све отворенијег сучељавања интереса водећих светских сила... (Видети шире: Милосављевић, С., „Улога и значај војног фактора у остваривању енергетске безбедности Руске Федерације”, *Годишњак факултета безбедности 2013*, Факултет безбедности, Београд, 2013, стр. 227-244).

овом проблему, на основу општеприхваћених принципа и уз формирање међународних механизма којима би се регулисало деловање енергетских чинилаца у међународним односима. Суштински задатак тих механизма је обезбеђивање легитимне и ауторитативне арбитраже при решавању проблема у сфери енергетике у конкретним спорним ситуацијама. При том, није реч о мешању у унутрашње ствари држава или у билатералне економско-трговинске односе, већ се примарно односи на случајеве када једна држава угрожава енергетску безбедност других земаља.⁴⁷ У вези са растућим значајем економске моћи и све израженијег прагматизма у међународним односима, проблематика енергетске безбедности, односно процеса диверзификације увоза/извоза енергената (и у вези с тим, проблематика изградње енергетско-транспортне инфраструктуре – нафтовода и гасовода), тесно је повезана и условљена процесима не само у економској сфери већ и геополитичким и безбедоносним аспектима савремених међународних односа. Област међународних енергетских односа, с обзиром на своју актуелност, никада није егзистирала као чисто привредна делатност, изолована од политичких и безбедоносних процеса у међународном систему.⁴⁸ Функционисање тржишта енергената и енергетско-транспортних маршрута у последње две деценије, у све већој мери условљено је не само економским, већ и великим бројем других чинилаца од којих су свакако најзначајнији (гео)политички и безбедносни.⁴⁹

На глобалном нивоу, у савременим условима није довољно контролисати само производњу енергената (нафте и гаса) већ је један од одређујућих чинилаца енергетске политике постала борба за контролу главних енергетско-саобраћајних магистрала, односно нафтовода и гасовода.⁵⁰ Данас је проблематика енергетске безбедности и диверзификације увоза/извоза енергената у жижи интересовања готово свих актера међународних односа и у великој мери је институционализована кроз опсежна и детаљна истраживања реномираних државних и друштвених институција у области енергетике. Илустративан пример представљају истраживања у оквиру различитих државних министарстава – енергетике, иностраних послова или у оквиру одређених института (за међународне односе, спољну политику, енергетику, итд.), као и у оквиру водећих образовних институција и универзитета, што је нарочито карактеристично за западне државе. Такође, ова проблематика је последњих година веома актуелизована и у Руској Федерацији, с обзиром на улогу и значај који енергенти имају у процесу остваривања руске државне политике.⁵¹ Поједине државе које поседују значајне ресурсно-енергетске резерве пронашле су најбржи пут

⁴⁷ Лахтовский, Н. М., *Энергетическая безопасность как фактор обеспечения национальных интересов России в XXI столетии*, (Диссертация на соискание ученой степени канд. политич. наук), Москва, 2010, с. 37.

⁴⁸ „Енергетска политика никада се не може спроводити као чисто економска делатност.” (...) „Од самог почетка, енергетска политика је предмет спољне политике.”... (H. Kissenger, Interview in Business Week, 1974, 23 December, *Reoriduced in Department of State Bulletin* 1975, 27 January, P. 106).

⁴⁹ Милосављевић, С., „Енергетска безбедност и њена актуелизација у савременој међународној политици”, ..., стр. 106.

⁵⁰ Милосављевић, С., „Руска диверзификациона стратегија у нафтно-гасном сектору и њене импликације на европске и балканске просторе”, ..., стр. 65-87.

⁵¹ У Русији међу водећим истраживачким центрима који се баве питањима енергетске политике могу се убројити Међународни институт за енергетску политику и дипломатију при МГИМО (У) МИД РФ, Институт за енергетска истраживања РАН (ИНЭИ РАН), Институт за енергетску политику (Сектор за нафту и гас) при РАН-у, Фонд за националну енергетску безбедност и др. ...

за стицање међународног угледа и статуса респектабилних фактора међународног поретка кроз експлоатацију тзв. (гео)политике енергената. С обзиром на тенденцију пораста значаја енергената у XXI веку и њиховог све чешћег коришћења и у политичке сврхе, односно као политичког средства за реализацију безбедносне и спољнополитичке стратегије и/или као механизма спољнополитичког притиска, додатно су актуелизовани улога и значај енергетске безбедности. Супротстављање свим облицима угрожавања у енергетској сфери, заштита и очување енергетске стабилности, примарни је интерес свих држава, што је најчешће и фиксирано одредбама у најзначајнијим стратегијско-доктринарним документима који се односе на националну безбедност, спољну политику, енергетику, али и у доктринарним документима нижег хијерархијског нивоа.⁵²

Закључна разматрања

У постблоковском периоду дошло је до велике промене у перцепцији и поимању енергетске безбедности, што је директна последица промене у схватању опште безбедности, односно услед проширење значења овог појма и ширења њеног проблемског поља. На основу изнетих ставова може се закључити да је на почетку XXI века у науци о међународним односима веома актуелизована проблематика енергетске безбедности, због улоге „тврде“ али и „меке“ моћи, које енергетски ресурси несумњиво имају.⁵³ Ова чињеница енергетској безбедности даје нову димензију и значај у очувању и заштити националних интереса држава. Приходи од енергената су веома значајан извор финансија, који државама обезбеђује економску, политичку и социјалну стабилност. Истовремено, енергетски ресурси (пре свих нафта и гас) и вешто вођење енергетске политике у међународним односима представљају једну од полуга којом државе извознице енергената пројектују своју моћ и утицај у међународном поретку. Корелација између енергетских ресурса и јачања моћи и значаја држава у савременој међународној политици углавном се исказује квантитативним индикаторима остварених резултата енергетског сектора. Стратегија коришћења компаративних предности које ове државе имају у погледу располагања природним ресурсима и енергентима, сврстава их међу најзначајније детерминишуће факторе глобалне енергетске безбедности и субјекте светске енергетске политике. Сходно томе, енергетска безбедност постала је један од најважнијих елемената у заштити виталних интереса држава.

Постојећа, као и енергетско-транспортна инфраструктура, која је у фази пројекта или реализације, поред несумњиве економске, има и геополитичку (политичко-безбедносну) димензију. Она нуди могућност сигурног снабдевања енергијом, али у великој мери је и предмет политичког одмеравања снага, што следствено умањује

⁵² Милосављевић, С., „Енергетска безбедност и њена актуелизација у савременој међународној политици”, стр. 106.

⁵³ О тзв. тврдим и меким елементима друштвене (политичке) моћи и њиховом значају и улози у спољно-политичкој стратегији држава, као и о односу директне корелације енергетског чиниоца са осталим елементима моћи, видети: Исаковић, З., *Основи теорије политичке моћи у међународним односима*, ИМПП, Београд, 1998.

и угрожава њену економску ефикасност. Стога, реконструкција постојеће и изградња нових сегмената енергетско-транспортне инфраструктуре (нафтовода и гасовода) у перспективи представља нужан услов за очување позиције држава извозница/увозница енергената, али и транзитних земаља чија улога и значај са тог аспекта има тренд континуираног раста. Истовремено, од кључног значаја биће и развој ресурсно-сировинских база држава извозница и интензивирање геолошких истраживања ради развоја и увођења у експлоатацију нових перспективних налазишта (извора) у функцији остваривања стабилности испорука. За реализацију овог циља биће неопходно обезбедити крупне инвестиције у енергетски сектор, али и напредну технологију за истраживање, производњу и транспорт енергената.

Будућност савременог међународног енергетског поретка нуди неизвесност у погледу његове структуре, односа градивних елемената система и њихове интеракције, као и одвијања глобалних енергетско-безбедносних процеса. Иако ниједан прогностички модел нема капацитет да у потпуности разради све сценарије у вези с даљим развојем глобалног енергетског система, енергетска безбедност биће свакако важан и незаобилазан чинилац у свим аспектима међународних енергетских односа. У међувремену, поред постојећих, јављаће се и нови проблеми и дилеме, „отвориће” се и нека нова енергетска питања од чијих ће решења, у великој мери, зависити и тенденције у вези са остваривањем и унапређењем енергетске безбедности. Одговори на сва та питања знатно ће детерминисати статус и улогу држава у савременом енергетском систему.

Литература

- [1] Аврамов, С., „Безбедност у XXI веку”, *Зборник радова СИМВОН*, Београд, 2001, стр. 423-42.
- [2] Бараш, К. (прир.), *Цевоводи, политика и моћ. Будућност енергетских односа ЕУ-Русија* (зборник), Европски покрет у Србији, Београд, 2009.
- [3] *Энергетические измерения международных отношений и безопасности в Восточной Азии*, под ред. А. В. Торкунова и др., МГИМО (У) МИД России, Издательство „Навона”, Москва, 2007.
- [4] Боровский, Ю., „Политизация мировой энергетики”, *Современная мировая политика. Прикладной анализ*, отв. ред. А. Д. Богатурова, Аспект-Пресс, Москва, 2009.
- [5] Бушуев В. В., *Энергетика – XXI*, Институт энергетической стратегии – (Минпромэнерго РФ), Москва, декабрь 2007... (<http://www.labenin.ru/docs/en-21.ppt>, 28.08.2011).
- [6] В. Buzan, „Societal Security and European Security”, у: Ole Waever, Barry Buzan, Morten Kelstrup and Pierre Lemaitre (ed.), *Identity, Migration and the New Swcurity Agenda in Europe*, Pinter Publishers Ltd, London, 1993.
- [7] *Вопросы энергетической безопасности*. Доклад. Группа Всемирного банка, ВАШ, Москва, 2005.
- [8] Гризолд, А. и др., *Савремени системи националне сигурности*, Факултет политичких знаности, Загреб, 1999.
- [9] Грошељ, К., „Енергетска безбедност у партнерству Русије и ЕУ”, *Безбедност Западног Балкана*, бр. 6, јул-септембар 2007.
- [10] G. Marshall, *„Petrostate: Putin, Power and the New Russia*, Oxford University Press, Oxford, 2008.

- [11] D. Baldwin, „The Concept of Security”, *Review of International Studies*, Vol.23, No.1, 1997, p. 3-26.
- [12] Жизнин, С. З., «Десять лет спустя. Перспективы энергетического сотрудничества Россия – ЕС», *Независимая газета*, от 12.10.2010.
- [13] Жизнин, С. З., «Российская энергетическая дипломатия и международная энергетическая безопасность (геополитика и экономика)», под ред., С. З. Жизнина, *Вестник Российского государственного университета им. И.Канта*, № 1, 2010.
- [14] Исаковић, З., *Основи теорије политичке моћи у међународним односима*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1998.
- [15] Ишкин, В., „Энергетическая безопасность – одна из основ безопасности страны”, *Сопест! Мир Связи*, Январь 2007.
- [16] Јевтић, З, Стојановић, С, „Различити третмани безбедности”, В. Цветковић, *Ризик, моћ, заштита: увођење у науку безбедности*, Службени гласник – Факултет безбедности, Београд, 2010.
- [17] Кавешников, Н., «Роль энергодиалога Россия-ЕС в обеспечении энергетической безопасности «Большой Европы», *«Вся Европа»*, №5(33), 2009.
- [18] Ковач, М., *Стратегијска и доктринарна документа националне безбедности. Теоријске основе*, Свет књиге, Београд, 2003.
- [19] Колчин, С. В., „Россия и международная энергетическая безопасность», *Власть*, № 7, 2005.
- [20] Марковић, М., *Дијалектичка теорија значења*, БИГЗ, Генес штампа, Просвета, Београд, 1994.
- [21] Маслеша, Р., „Научно и теоријско промишљање основних категоријалних концепата сигурности”, З. Кековић, *Системи безбедности* (хрестоматија), Факултет безбедности, Београд, 2007, стр. 29-52.
- [22] Мијалковски, М, Томић Д, Марић. П; Национални систем бесбедности, ПИПРЕСС, Београд, 2012.
- [23] Милов, В., Селивахин, И., „Проблемы энергетической политики”, *Рабочие материалы Московского Центра Карнеги*, № 4, 2005.
- [24] Милосављевић, С., „Енергетска безбедност и њена актуелизација у савременој међународној политици”, у: З. Драгишић, и др. (ур.), *Садржаји безбедносних изазова Србије на почетку XXI века*, Иновациони центар Факултета безбедности, Београд, 2014., стр. 99-112.
- [25] Милосављевић, С., *Енергетски и војни аспект стратегије безбедности Руске Федерације у контексту савременог међународног поретка и односа према Републици Србији*, Факултет безбедности Универзитета у Београду, Београд, 2013.
- [26] Милосављевић, С., *Русија и „мир”. Стратегија безбедности Руске Федерације: геополитички, енергетски и војни аспект*, Академска мисао – Иновациони центар Факултета безбедности Универзитета у Београду, Београд, 2014.;
- [27] Милосављевић, С., „Руска диверзификациона стратегија у нафтно-гасном сектору и њене импликације на европске и балканске просторе”, *Годишњак факултета безбедности 2014.*, Факултет Безбедности, Београд, 2014, стр. 65-87.
- [28] Милосављевић, С., „Улога и значај војног фактора у остваривању енергетске безбедности Руске Федерације”, *Годишњак факултета безбедности 2013.*, Факултет Безбедности, Београд, 2013, стр. 227-244.
- [29] Милосављевић, С., Радосављевић, И., *Основи методологије политичких наука*, Службени гласник, Београд, 2000.

- [30] Младеновић, М., Килибарда, З., Милосављевић, С., „Постхладноратовске” промене безбедносних и стратешких концепција Руске Федерације”, *Војно дело*, јесен 2013, Београд, 2013, стр. 40-58.
- [31] M. Klare, *Rising Powers, Shrinking Planet: The New Geopolitics of Energy*. New York: Henry Holt & Company, Incorporated, 2009.
- [32] Нај, Џ, *Како разумети међународне сукобе*, Стубови културе, Београд, 2006.
- [33] Петронијевић, Б., *Основи логике*, Белетра, Београд, 1990.
- [34] Савковић, М., *Да ли је Србија енергетски безбедна?*, Безбедност Западног Балкана, бр. 4, јануар-март 2007, стр. 30-35.
- [35] Селиверстов, С. С., *„Енергическаја безопасностъ Европейскогo Сојуза”*, Издательский дом „Финансовый контроль”, Москва, 2007.
- [36] Сергеев, П. А., «Проблемы мировой энергетической безопасности», *Мировая экономика и международные отношения*, № 12, 2007.
- [37] Симић, Д., *Наука о безбедности – савремени приступи безбедности*, Службени лист СРЈ, Факултет политичких наука, Београд, 2002.
- [38] Симурдић, М., „Гасна криза и енергетска безбедност”, *Међународна политика*, година LX, бр. 1133, јануар-март 2009, стр. 48-58.
- [39] Стајић, Љ., *Основи система безбедности, са основама истраживања безбедносних појава*, Правни факултет, Нови Сад, 2008.
- [40] *Энергетическая безопасность. Термины и определения*, отв. редактор член-корр. РАН, Н. И. Воропай, ИАЦ Энгергия, Москва, 2005.